

ВАСПИТНИ НАЛОЗИ КАО ВАНИНСТИТУЦИОНАЛНЕ КРИВИЧНОПРАВНЕ МЕРЕ РЕАКЦИЈЕ НА МАЛОЛЕТНИЧКУ ДЕЛИНКВЕНЦИЈУ (КРИМИНАЛНО- ПОЛИТИЧКИ РАЗЛОЗИ НОРМИРАЊА, НОРМА И ИСКУСВА ПРИМЕНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ)

академик проф. др Станко Бејатовић

редовни професор, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, председник Управног одбора Института за криминологику и социологику истраживања у Београду, председник Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу; st.bejatic@eunet.rs

Апстракт: Процес реформе малолетничког кривичног права у Републици Србији започет је радом на доношењу Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица из 2005. год. Реч је о законском тексту којим се, сасвим оправдано, на посебан начин а не у оквиру КЗ, ЗКП и ЗИКС регулише кривичноправна проблематика малолетних учинилаца кривичних дела. Бројне су новине које је донео овај законски текст а једна од важнијих је озакоњење васпитних налога као посебних и надасве специфичних кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенцију ванинституционалног карактера. Реч је о кривичноправним мерама *sui generis*. Озакоњење ове категорије кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенцију резултат је, сасвим исправног става законодавца да ванинституционалне мере и санкције (васпитни налози, мере упозорења и усмеравања и мере појачаног надзора) треба да буду основни инструменти реакције према малолетним учиниоцима кривичних дела. Међутим, и поред пуне оправданости оваквог става законодавца по овом питању он још увек, када је реч о васпитним налозима, није у жељеном обиму заживео у пракси. Не само да имамо неоправдано мали број примењених васпитних налога већ је присутна и стагнација њихове примене. Није мали број разлога оваквог стања практичне примене ове категорије мера. Међу њима посебно се издвајају два. Прво још увек немамо присуство довољног степена свести код оних који одлучују о примени васпитних налога о њиховом значају као инструменту реакције на малолетничку делинквенцију; Друго, непотпуност нормативног оквира за примену васпитних налога. Случај пре свега са Правилником о примени васпитних налога којим треба да се реше, поред осталог, и питања међусобне сарадње субјеката његове практичне реализације који ни након осамнаест година примене ЗМУД, није донет. Имајући у виду бројност криминално - политичких разлога који говоре у прилог ове мере неопходно је обезбедити све предуслове за жељени степен њене практичне примене што тренутно није случај.

Кључне речи: реформа, малолетничко кривично право, малолетник, васпитни налози, малолетничка делинквенција, ванинституционалне мере, оштећени, орган старатељства.

1. ОПШТЕ НАПОМЕНЕ О ВАНИНСТИТУЦИОНАЛНИМ КРИВИЧНОПРАВНИМ МЕРАМА РЕАКЦИЈЕ НА МАЛОЛЕТНИЧКУ ДЕЛИНКВЕНЦИЈУ

Процес реформе малолетничког кривичног права у Републици Србији започет је радом на доношењу Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица из 2005. године.¹ Реч је о законском тексту којим се, сасвим оправдано, на посебан начин-кодификовано, а не у оквиру КЗ, ЗКП и Закона о извршењу кривичних санкција регулише кривичноправна проблематика малолетних учинилаца кривичних дела (Соковић & Бејатовић, 2014, 57). Бројне су новине које је донео овај законски текст а једна од кључних је његов став да ванинституционалне кривичноправне мере (васпитни налози, мере упозорења и усмеравања и мере појачаног надзора)² треба да буду основни инструменти реакције надлежних државних органа (јавних тужилаштава и судова) према малолетним учиниоцима кривичних дела. Оправданост оваквог става законодавца по овом питању није потребно посебно доказивати. Уместо тога само чињеница да су бројни криминално-политички разлози који оправдавају овакав приступ законодавства овој проблематици. Примера ради наводимо само неке од њих. Прво, избегава се започињање и вођење кривичног поступка према малолетнику и тиме свега оног негативног што неизбежно сам кривични поступак, по својој природи, оставља за собом посматрано уопште, а што посебно долази до изражаја код малолетних учинилаца кривичних дела обзиром на степен њихове био-психичке зрелости; Друго, избегавају се бројне штетне последице боравка малолетника у заводским установама; Треће, оставља се малолетник у породичној или сличној заједници у којој живи и тиме омогућава његов развој у њему природној средини-срединама, на чему посебно инсистирају, сасвим оправдано, кључна међународна правна акта (универзалног и регионалног карактера) из ове области (Стевановић & Вујић, 2020, 91); Четврто, поступак примене ванинститиционалних мера је брз, у великом степену неформалан, ефикасан и економичан (штеди време и средства) а циљеви који се постижу код највећег броја малолетних учинилаца кривичних дела су већи него у случајевима примене институционалних кривичноправних мера - институционалних кривичних санкција. Овакви резултати у примени ове категорије кривичноправних мера према малолетним учиниоцима кривичних дела резултат су, поред осталог, и чињенице да ткзв.тврдо језгро малолетничке делинквенције чини њен релативно мали проценат и да је само према њима

¹ „Сл. гласник РС“, бр. 85 /2005.

² Под ванинституционалним кривичноправним мерама реакције на малолетничку делинквенцију треба подразумевати све оне кривичноправне мере које могу бити примењене према малолетнику због извршеног кривичног дела а које не захтевају, због своје природе и садржине, смештај малолетника у одређену заводску или другу сличну установу институционалног карактера (види: Бејатовић, 2018, 17).

неопходно реаговати институционалним кривичноправним мерама-институционалним кривичним санкцијама. Но, и у таквом салучају њихови трајање треба да буде сведено на најкраће могуће време (Киурски, 2019, 614); Пето, омогућава се брза интервенција према малолетном учиниоцу кривичног дела и на тај начин спречава се наставак његових криминалних активности. Једном речју захваљајућу брзини реакције коју омогућава примена ове категорије кривичноправних мера оне су истовремено и у функцији превенције његовог будућег-брзог рецидивизма; Шесто, обезбеђују виши степен активности малолетника у реализацији мера што доприноси развијању његове личне одговорности и његовој бржој реинтеграцији у друштво, а што је и кључна сврха и васпитног налога и кривичних санкција предвиђених за малолетне учиниоце кривичних дела (ЗМУКД, 2005, чл. 6 и 10)³; Седмо, релативно брзо се санирају последице извршеног кривичног дела према лицу оштећеном кривичним делом нашта тежиште стављају кључна међународна правна акта, пре свега Директива ЕУ 2012 /29.⁴ Ово посебно у случају примене васпитног налога из чл. 7 тач. 1 ЗМУКД (Поравњање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле ,у целини или делимично, штетне последице дела) и посебних обавеза као врсте ванинституционалних васпитних мера из чл. 14 с. 2. тач. 1 и 2 ЗМУКД (да се малолетник извини оштећеном и /или да у оквиру сопствених могућности накнади штету коју је проузроковао) (Шкулић, 2020, 62); Осмо, пружају се могућности широј друштвеној заједници да предузме значајнију улогу у отклањању узрока криминалног понашања малолетника; Девето, суду остаје више времена да се бави тежим кривичним делима у циљу њиховог адекватнијег решавања; Десето, у функцији су ефикасности судских кривичних поступака као једног од кључних циљева процеса реформе кривичног процесног законодавства уопште а тиме и судских кривичних поступака код малолетних учинилаца кривичних дела (Стевановић & Вујић, 2018, 524); Једанаесто, неупоредиво су хуманије од институционалних кривичноправних мера државне реакције на малолетничку делинквенцију; Дванаесто, примена ванинституционалних кривичноправних мера а пре свега васпитних налога даје шансу малолетнику да сам преузме одговорност за дело које је извршио и без покретања и вођења кривичног поступка, без додатне стигматизације и трошења ресурса које сам по себи сваки судски кривични поступак носи (преузимање одговорности за властите поступке) (Соковић, 2011, 115-129). Ови као и други криминално-политички разлози непобитно говоре не само о предностима и оправданости већ и

³ Под ЗМУКД подразумева се Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица Републике Србије из 2005.

⁴ Реч је о Директиви Европског парламента и Савета од 25.октобра 2012. године као кључном међународном правном акту којим су успостављени минимални стандарди у правима, подршци и заштити жртава криминалитета с циљем да се жртвама кривичних дела гарантује адекватна информација, помоћ и заштита, као и могућност да учествују у кривичном поступку (види: Шкулић, 2020, 55-78).

неоходности примене ове врсте кривичноправних мера према малолетним учиниоцима кривичних дела. Обзиром на ово већ приликом првог контакта са кривичном ствари малоленика треба имати у виду ове криминално-политичке разлога. Без узимања у обзир ових као других криминално-политичких разлога који говоре у прилог ванинституционалних мера, о њима као правилу реакције на малолетничку делинквенцију немогуће је на адекватан начин решити конкретну кривичну ствар малоленог учиниоца кривичног дела, а што је кључни циљ државе када је реч о супродстављању малолетничкој делинквенцији (Шкулић, 2020, 138).

Када је реч о општим напоменим о предметној проблематици пажњу заслужују и две следеће чињенице:

Прво, и поред тога да ЗМУКД предвиђа две посебне категорије ванинституционалних кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенцију оне имају и одређене заједничке карактеристике. Једна од њих је истоветност нормативног оквира. И једна и друга категорија ванинституционалних кривичноправних мера могуће реакције на малолетничку делинквенцију, посматрано са аспекта позитивног малолетничког кривичног законодавства Републике Србије, своју нормативну подлогу налазе пре свега у ЗМУКД. Међутим било би погрешно закључити да је то једини правни акт који регулише ову проблематику. Насупрот. Ту си и одређена подзаконска акта која нормативно разрађују-треба да разраде проблематику ове две категорије ванинституционалних кривичноправних мера и тиме створе потребну нормативну основу за њихову адекватну примену на пољу борбе против малолетничке делинквенције. Посматрано са овог аспекта то су: Правилник о извршењу васпитних мера посебних обавеза,⁵ Правилник о начину вођења контролника и списка извршења васпитних мера,⁶ Правилник о начину вођења евиденције о изреченим васпитним мерама и казни малолетничког затвора,⁷ као и нека друга подзаконска акта која још увек нису донесена и поред тога што је поодавно прошао законски рок за њихово доношење. Случај пре свега са Правилником о примени васпитних налога којим треба да се детаљно дефинишу обавезе свих актера у поступку примене ових кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенцију. Исти је случај и са Стандардима и процедурама за примену васпитних налога (Стевановић & Вујић, 2020, 91). На крају када је реч о овом аспекту предметне проблематике ту је и чињеница сходне примене одредаба и кључних законских текстова из кривичноправне области уопшти и према малолетним учиниоцима кривичних дела. Реч је о: Кривичном законнику (КЗ),⁸ Законнику о кривичном поступку (ЗКП),⁹ Закону о извршењу кривичних

⁵ „Сл. гласник РС“, бр. 94/2006.

⁶ „Сл. гласник РС“, бр. 63/2006.

⁷ „Сл. гласник РС“, бр. 63/2006.

⁸ „Сл. гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

⁹ „Сл. гласник РС“, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014,

санкција (ЗИКС),¹⁰ Закону о извршењу ванзаводских санкција и мера (ЗИВСМ),¹¹ Закону о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима¹² и Закону о полицији (ЗП)¹³, при чему је неопходно да нису у супротности са одредбама ЗМУКД (ЗМУКД, чл. 4). Сама чињеница овако великог броја законских и подзаконских аката која (директно или индиректно) третирају проблематику ванинституционалних кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенцију говори не само о њиховој сложености већ и ставу надлежних државних органа да обезбеде нормативну основу за жељени степен адекватности примене ове две кључне категорије кривичноправних мера када је реч о кривичноправном супродставању малолетничкој делинквенцији уопште.

Друго, поред истоветности нормативне основе, ове две категорије кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенцију повезује и заједнички циљ њиховог нормирања и примене. То је утицај на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела и без покретања кривичног поступка према малолетнику односно обуставом већ покренутог кривичног поступка. Применом ванинституционалних кривичноправних мера и без покретања као и обуставом већ покренутог кривичног поступка према малолетнику треба да се утиче на његов правилан развој, посебно на јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела. Односно, крајњи циљ примене ове две категорије кривичноправних мера је реинтеграција малолетног учиница кривичног дела у друштвену заједницу и без вођења кривичног поступка, и без изрицања и извршења институционалних кривичноправних мера (институционалних васпитних мера и казне малолетничког затвора). Обзиром на овако постављени циљ ових кривичноправних мера јасно је да су оне искључиво специјално-превентивног карактера. Но и поред тога, и поред чињенице да генерално-превентивна функција ових мера, бар директно, не произилази из одредаба ЗМУКД које третирају ову проблематику, неспорно је да и ове кривичноправне мере имају и одређено генерално-превентивно дејство. Истина далеко мање но што је то случај са другим категоријана васпитних мера и казном малолетничког затвора. Исто тако, ту је и чињеница да то генерално-превентивно дејство ове две категорије ванинституционалних кривичноправних мера је различито. Веће је код ванинституционалних васпитних мера него код васпитних налога али ни ту није искључено, што такође треба имати у виду у одлучивању да ли

35/2019, 27/2021 и 62/2021.

¹⁰ „Сл. гласник РС“, бр. 55/2014 и 35/2019.

¹¹ „Сл. гласник РС“, бр. 55/2013.

¹² „Сл. гласник РС“, бр. 32/2013.

¹³ „Сл. гласник РС“, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018.

у предметној кривичној ствари малолетног учиниоца кривичног дела применити ове кривичноправне мере и коју од њих.

2. ВАСПИТНИ НАЛОЗИ (КРИМИНАЛНО-ПОЛИТИЧКИ РАЗЛОЗИ НОРМИРАЊА И НОРМАТИВНИ ОКВИР)

Једна од важнијих особености које је донео ЗМУКД из 2005. године је озакоњење васпитних налога као посебних и нарасе специфичних кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенцију ванинституционалног карактера. Реч је о мерама које немају карактер кривичних санкција већ карактер кривичноправних мера *sui generis*. Озакоњење ове категорије кривичноравних мера реакције на малолетничку делинквенцију резултат је нових струјања у малолетничком кривичном праву у последњих неколико десетина година која посебно долазе до изражаја у области санкција намењених малолетним учиниоцима кривичних дела. И поред чињенице да су и даље задржане традиционалне васпитне мере и казна малолетничког затвора основни став је остављање малолетника у породичној или сличној заједници док санкције репресивног карактера, санкције које подразумевају ограничење слободе малолетнику и његово издвајање из дотадашње средине у којој је боравио-борави све више представљају изузетак. Став свих релевантним међународних правних аката је да према малолетницима, када је реч о кривичним сакцијама, треба ићи постепено. Приоритет треба да имају, неформалне -алтернативне кривичноправне мере које своју примену треба посебно да нађу у поступку који предходи изрицању неке кривичне санкције (пре покретања кривичног поступка) док институционалне кривичноправне мере као кривичне санкције треба да представљају последње средство државне реакције на малолетничку делинквенцију (*ultima ratio*) с тим да и у случајевима њихове примене њихово трајање треба да буде сведено на најмање могуће време. Сходно оваквом једном, сасвим исправном, ставу крајем прошлог и почетком овог века у малолетничком кривичном праву, посматрано уопште, јављају се различите кривичноправне могућности за разрешење конфликта на релацији учинилац лице оштећено кривичним делом-жртва кривичног дела. Кључне међу њима су ванинституционалне кривичноправне мере које могу бити примењене и пре покретања кривичног поступка према малолетном учиниоцу кривичног дела. Управо као резултат овакавих, сасвим оправданих, ставова који су слободно се може рећи добили и статус међународног правног стандарда из ове области (Соковић & Бејатовић, 2014, 78) ЗМУКД из 2005. године уводи у кривичноправни систем Републике Србије, прецизније у њено малолетничко кривично законодавство и васитне налоге. Реч је о мерама које се могу применити и пре покретања кривичног поступка, и пре него што се употребом кривичнопроцесних инструмената утврде све чињенице у вези са кривичним делом и његовим извршиоцем. Пре доношења ЗМУКД из 2005. године малолетничко кривично право Србије није познавало овакве -

алтернативне кривичноправне мере као инструменте реакције на малолетничку делинквенцију. До тада били су само на располагању одређени кривичнопроцесни институти као могући начини решавања кривичне ствари малоленика и без покретања и вођења кривичног поступка. Случај пре свега са начелом опортунитета кривичног гоњења код малолетних учинилаца кривичних дела као кривичнопроцесним институтом који је једно од традиционалних обележја кривичног законодавства Републике Србије код ове категорије учинилаца кривичних дела (Киурски, 2019, 230).

Када је реч о првеној природи васпитних налога ради се о мерама *sui generis* а не о кривичним санкцијама. О мерама које су факултативне природе и које се примењују уз пристанак малолетника који није дужан да их прихвати ако нпр. сматра да ће боље проћи у покренутом и спроведеном кривичном поступку, као што касније немора ни да поступка по прихваћеним васпитним налозима, што за своју последицу може да има и покретање кривичног поступка према малолетнику. Увођењем васпитних налога као алтернативних кривичноправних мера за решавање кривичне ствари малолетника представља новину која и поред више од осамнаест година свог постојања још увек није доживела очекивану примену. Захваљујући озакоњењу васпитних налога сада поред кривичних санкција у малолетничком кривичном праву Републике Србије постоје и мере *sui generis* које под извесним условима могу да примене, зависно од стадијума поступка, одређени органи (јавни тужилац за малолетнике, судија за малолетнике и веће за малолетнике) како пре покретања кривичног поступка тако и у већ покренутом кривичном поступку, што представља и основ могућности њихове широке примене. Ово тим пре ако се имају у виду кривична дела код којих постоји могућност примене васпитних налога (кривична дела са прописаном новчаном казном или казном затвора до пет година).

Примена васпитних налога као мера *sui generis* је могућа код реалативно великог броја кривичних дела што само по себи говори о значају који им се придаје. Уз ово, када је реч о овом аспекту васпитних налога ту је још једна њихова особеност. То је да се они могу применити само према категорији малолетника од четрнаесте до осамнаесте године (старијих и млађих) а не и у неким другим случајевима.

Према чл. 7 ЗМУКД пет је могућих врста васпитних налога који могу (један или више) бити примењени према малолетном учиниоцу кривичног дела. Појединачно посматрано то су:

- Поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела;
- Редовно похађање школе или редовно одлажење на посао;
- Укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја;

- Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога;
- Укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту.

Посматрано са аспекта свог карактера уопште, две су категорије васпитних налога (медицински и немедицински васпитни налози), што је, поред различите садржине битно и за питање надлежности органа за одлучивање о њиховој примени у конкретној кривичној ствари малоленика. Васпитни налози Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога и укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту су медицинског карактера и њихова специфичност није само у садржају већ и у надлежности органа који их може применити. За разлику од три првонаведене врсте васпитних налога које може да примени јавни тужилац за малолетнике васпитне налоге медицинског карактера може, под предпоставком испуњена одређених услова, да примени само суд (судија за малолетнике, односно веће за малолетнике надлежног суда).

Према малолетним лицима, испуњењем општих услова за примену васпитног налога, може бити примењен један или више од пет наведених васпитних налога. Законодавац не ограничава број васпитних налога који могу, у конкретној кривичној ствари малолетника, бити примењени нити пак прописује прецизне критеријуме за њихову појединачну примену. Насупрот. Предвиђа јединствене критеријуме за избор васпитних налога уопште а надлежном органу препушта њихову конкретизацију у сваком конкретном случају.

Када је реч о појединим од пет могућих врста васпитних налога посебно треба имати у виду и следеће чињенице:

Прво, и поред тога што то директно не прозилази из самог Закона чини се сасвим оправданим став да је поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела кључна, или како то неки сматрају највреднија, врста васпитног налога, највреднија алтернатива институционалним кривичноправним инструментима реакције на малолетничку делинквенцију. Ово пре свега из разлога што се применом овог васпитног налога у највећем броју кривичних случајева најлакше и најефикасније санирају последице извршења кривичног дела и тако задовољавају интереси оштећеног- жртве кривичног дела као субјекта којем се у савременом кривичном праву поклања све већа пажња (Бејатовић, 2020, 16), а истовремено се пружа шанса малолетном учиниоцу кривичног дела да сам преузме одговорност због извршеног кривичног дела што има и изузетно велико васпитно-едукативно дејство. Најбољи доказ исправности овакве једне констатације је и чињеница изузетно велике заступљености овог

васпитног налога у не малом броју европских и ваневропских земаља. Случај нпр. са Немачком. Уз ово, на овакав закључак упућује и законски редослед навођења врста васпитних налога јер се управо на првом месту налази ова врста васпитног налога (ЗМУКД, чл. 7 тач. 1) (Церовић, 2018, 255-269). Иако законодавац није дао приоритет ниједном од пет могућих васпитних налога може се закључити да редослед по коме су они постављени сугерише да поравњање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице треба да има приоритет у свим случајевима у којима је могуће његово спровођење.

Поравњање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице манифестује се на различите начине. Најчешће, то је накнада штете под којом треба сматрати накнада материјалне и нематеријалне штете. Затим, ту је отклањање последица извршеног кривичног дела на неки други начин (нпр. радом, извињењем учниоца оштећеном-жртви кривичног дела приликом њиховог личног сусрета и сл.). Накнаду штете треба извршити у првом реду непосредним успостављањем стања које је постојало пре извршења кривичног дела (нпр. повраћајем одузете ствари) а тек после тога накнадом у новцу. Штета може бити надокнађена у целости или делимично. У случају делимичне надокнаде штете оштећени свој имовинскоправни захтев у овом његовом делу може да остварује у парници (Бејатовић, 2020, 256).

Обзиром на предње изнесену садржину овог васпитног налога јасно је да се он може наложити малолетнику уколико се ради о кривичном делу које има последицу у кривичноправном смислу, која може постојати како у случају кривичних дела повреде тако и у случају кривичних дела угрожавања, под условом да у међувремену штета није већ надокнађена, односно штетна последица није отклоњена. Поравњање може да буде нарочито погодно за кривична дела код којих се непосредним контактом најбоље разрешава конфликт.

Када је реч о овом васпитном налогу, ту је и чињеница да је за његово налагање малолетнику а тиме и његово извршење неопходан и пристанак оштећеног-жртве кривичног дела. Тужилац не може по службеној дужности, без предлога/захтева оштећеног да наложи ову врсту васпитног налога. Стога, јавни тужилац за малолетнике треба да позове оштећеног како би се изјаснио на ову околност, о основаности захтева, његовој врсти и висини. Висина износа накнаде штете, по правилу, треба да одговара висини постављеног имовинскоправног захтева оштећеног, али не у сваком случају, јер се може десити да оштећени постави нереалан, превисок имовинскоправни захтев. У контексту овог поставља се питање: На основу чега ће јавни тужилац за малолетнике, судија или веће суда донети овакву одлуку, да ли ангажовањем вештака одговарајуће струке или слободном оценом расположивих доказа? Имајући у виду да је ефикасност поступка један од основних циљева примене

и васпитних налога, а да би ангажовање вештака проузроковало како одуговлачење поступка тако и трошкове, то следи закључак да коначна одлука о утврђивању висине штете зависи од процене органа који одлучује о примени васпитног налога. Предлог/захтев оштећеног -жртве кривичног дела као неизоставан предуслов могућности примене овог васпитног налога не мора да буде поднет у посебној форми и може да се констатује и у службеној белешци.

На крају када је реч о овом васпитном налогу као и чињеници да је право оштећеног на накнаду штете најважније право жртава кривичних дела, уколико је кривичним делом причињена штета, јавни тужилац за малолетнике, судија и судско веће треба малолетнику најпре да предложи поравњање са оштећеним - жртвом кривичног дела водећи притом рачуна о његовим личним и породичним приликама, његовом имовном стању и другим околностима од значаја за избор наведене обавезе. Тек уколико испуњење овог налога није могуће у конкретном случају, јавни тужилац за малолетнике, судија за малолетнике или веће за малолетнике ће размотрити налагање других васпитних налога. Наравно, налагање овог васпитног налога не искључује могућност истовременог налагања и неких других васпитних налога. И поред свих тешкоћа које прате извршење овог васпитног налога (Будимир, 2022, 623), истом треба посветити пажњу у контексту предње изнесеног;

Друго, редовно похађање школе или редовно одлажење на посао је врста васпитног налога која има изузетно високо едукативно-васпитно дејство и због тога му у пракси треба посветити посебну пажњу. Обзиром на овакав његов карактер чини се оправданим његово налагање у комбинацији са другим васпитним налозима у зависности од природе кривичног дела, узрока који су довели до његовог извршења и личности малолетника али увек водећи рачуна да то не омета његово школовање или запослење (ако га има);

Треће, укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја је таква врста васпитног налога која по свом садржају, у не малом степену, одговара обављању одређеног друштвено-корисног или хуманитарног рада као могућој обавези код условног одлагања кривичног гоњења у смислу чл. 283 с. 1 тач. 3 ЗКП и казни рада у јавном интересу из чл. 52 КЗ. У сва три ова случаја друштвено корисни или хуманитарни рад, послови социјалног, локалног или еколошког садржаја је рад који је користан за друштво, нема за циљ остваривање прихода, не вређа људско достојанство, има за циљ да, у овом случају малолетник, развије одговорнији однос према друштву и заједници, као и да боље разуме последице својих поступака. У одлуци да ли применети овај васпитни налог или не, поред услова предвиђених за избор васпитног налога уопште из чл. 8 ЗМУКД, посебно треба ценити спремност малолетника да обавља ову врсту рада, његову способност, стручно знање и здравствено стање као и чињеницу да се обављањем таквог рада не омета школовање или запослење малолетника (ако га има). Такође, у случају примене овог

васпитног налога у одлуци надлежног органа (јавног тужица за малолетнике, судије за малолетнике и већа за малолетнике) морају бити прецизирани сви услови неопходни за његову практични реализацију (укучујући и рок и начин практичне реализације). Уз ово, када је реч о овом васпитном налогу посебно треба имати у виду и чињеницу да је за њега везан и не мали број проблема који се односе на природу, трајање, ко може бити корисник и др. Но, и поред свих тих тешкоћа овом васпитном налогу треба посветити далеко већу пажњу него што је то случај сада јер, као што је то већ констатовано, он има изузетно велики васпитно- едукативни карактер, што је од посебног значаја за малолетне учнице кривичних дела;

Четврто, медицински васпитни налози (Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога и Укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту) спроводе се у одговарајућим установама (нпр. специјализоване медицинске установе за лечење зависности, центри за социјални рад и др.) и њихово извршење се састоји у подвргавању одређеном третману, односно програму рехабилитације, који представља: Превентивни програм који за циљ има, пре свега, специјалну превенцију и успешну реинтеграцију малолетника у заједницу; Помоћ малолетнику да промени своје ставове и понашање и постане свестан узрока и последица антисоцијалног понашања и укључивање чланова породице, по потреби. Управо због овакве њихове природе, у одлучивању о њиховој примени треба прибавити одговарајућу медицинску документацију како би се оценила оправданост њихове примене. Такође, у зависности од околности конкретног случаја неопходно је да се стекне и уверење да ће се применом ових васпитних налога утицати на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела услед зависности од употребе алкохола или опојних дрога. Обзиром на све ово налагање ових васпитних налога оправдано је, пре свега, код кривичних дела насиља а у поступку њихове практичне реализације посебна пажња мора бити посвећена комуникацији и сарадњи органа старатељства као субјекта надлежног за надзор над њиховим спровођењем и представника одговарајућих установа у којима се конкретни васпитни налог спроводи;

Пето, ЗМУКД не садржи одредбе о примени васпитних налога. Према чл. 86 ЗМУКД то се регулише посебним подзаконским актом (Правилником о примени васпитних налога) који треба да донесе министар надлежан за правосуђе у сарадњи са министром рада, запошљавања и социјалне политике и републичким јавним тужиоцем. Тај акт у смислу чл. 167 с. 1 и 4 ЗМУКД требало је да буде донет у року од шест месеци од дана ступања на снагу ЗМУКД.¹⁴ Међутим и поред протека тако дугог времена од истека овог рок

¹⁴ ЗМУКД је ступио на снагу 1. јануара 2006. године (ЗМУКД, чл. 169).

Правилник још увек није донесен, што је и један од узрока неадекватне и неуједначене практичне примене васпитних налога.

Три су кумулативно предвиђена услова могућности примене васпитног налога-налога у конкретној кривичној ствари малоленика. Један је објективног карактера и тиче се кривичног дела које се ставља на терет малолетнику а друга два су субјективног и тичу се личности малолетника. Када је реч о кривичном делу као услову могућности примене васпитног налога-налога то су кривична дела за које је прописана новчана казна или казна затвора до пет година. Сходно оваквом ставу законодавца по овом питању јасно је да примена васпитног налога-налога није могућа у случајевима када је за предметно кривично дело кумулативно уз прописану казну затвора прописана и новчана казна као споредна. Могућност примене васпитног налога-налога у оваквим случајевима је искључена и када је за предметно кривично дело прописана казна затвора у трајању знатно краћем од пет година. У вези са кривичним делом као објективним условом могућности примене васпитног налога-налога поставља се питање могућности примене ове категорије кривичноправних мера у случају стицаја кривичних дела. Одговор на овако постављено питање је позитиван. И у случају стицаја кривичних дела, посматрано са аспекта овог услова, постоји могућност примене налога-налога под претпоставком испуњености овако прописаног формалног услова за свако кривично дело из стицаја. Међутим, у таквим случајевима потребно је посебно водити рачуна о тој чињеници и посматрати је у склопу са законом прописаном сврхом примене васпитних налога, што треба да буде и посебно образложено у одлуци о примени васпитног налога-налога.

Поред кривичног дела као објективног услова могућности примене васпитног налога-налога, ту су и два субјективна услова и тичу се личности малолетника. То су: признање кривичног дела од стране малолетника и његов однос према кривичном делу и оштећеном-жртви кривичног дела. Када је реч о признању кривичног дела, оно мора бити изричито и безусловно. Не сме бити делимично или непотпуно и мора бити аутентично а не наметнуто. Несме бити последица залуде и мора произаћи из свести о последицама до којих је дошло извршењем кривичног дела. Ово свакао у граница степена биопсихичог стања малолетног учиниоца кривичног дела. Уз то, мора бити добровољно, без примене принуде и притисака.

Држање учиниоца након извршења кривичног дела а посебно његов однос према оштећеном- жртви је околност која се неизоставно мора ценити у свакој кривичној ствари овог карактера. Држање учиниоца према оштећеном- жртви кривичног дела је од посебног значаја не само због тога што се у савременом кривичном праву придаје све већи пажња односу учиниоца према оштећеном-жртви кривичног дела (Киурски, 2019, 127) већ и због чињенице да то показује како кајање малолетника због извршеног кривичног дела тако и његову склоност ка вршењу кривичних дела. Није иста ситуација када малолетник као извршилац кривичног дела жали-изражава

кајање због извршеног кривичног дела, извињава се оштећеном-жртви и покушава, у границама својих могућности да ако не санира онда ублажи последице извршеног кривичног дела као у случају када га уопште не дотиче извршено кривично дела, када се бахато или равнодушно односи према делу и не покушава ништа како би се извинуо оштећеном-жртви кривичног дела и сл. Појам оштећеног-жртве кривичног дела у овом контексту треба шире тумачити (Бејатовић, 2020, 17). Ово посебно у случајевима када оштећени-жртва није прецизно одређен због природе кривичног дела. Уз ово, приликом оцене личности малолетног учиниоца кривичног дела и у овом контексту треба имати у виду околности из чл. 54 КЗ¹⁵ које суд цени приликом одлучивања о врсти и висини кривичне санкције уопште. Сходно овом у сваком конкретном случају треба нарочито ценити: личне прилике малолетника-године живота, здравствено стање, образовање, породичне прилике, ранији живот малолетника, посебно да ли се ради о учиниоцу који већ има криминални досије, спремност малолетника да се подвргне неком од васпитних налога и сл.

Приликом избора васпитног налога-налога јавни тужилац за малолетнике-судија за малолетнике-веће за малолетнике ће посебно водити рачуна да он-они буде-у прилагођени личности малолетника и приликама у којима живи узимајући у обзир његову спремност да сарађује у њиховој примени, с тим да је за примену васпитног налога из чл. 7 с. 1 тач. 1 ЗМУКД (Поравњање са оштећеним како би се надокнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела) неопходан и пристанак оштећеног.

Када је реч о овом аспекту предметне проблематике, увек треба имати у виду и чињеницу да су васпитни налози мере факултативног карактера које надлежни органи могу али и не морају да примене, као што, с друге стране, ни малолетник не мора на њих да пристане.

Уз предње изнесено када је реч о овој категорији кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенцију, пажњу заслужује и следеће:

Прво, три су субјекта надлежна за примену васпитног налога-налога у конкретној кривичној ствари. То су надлежни јавни тужилац за малолетнике, судуја за малолетнике и веће за малолетнике, што је у зависности од чињенице да ли је поступак већ покренут или не. У другом случају, тј. пре покретања кривичног поступка према малолетнику могућност примене васпитног налога-налога припад јавном тужиоцу за малолетнике а после покретања поступка суду (судији за малолетнике и веће за малолетнике), с тим да је и у таквој процесној ситуацији неизоставна иницијатива јавног тужиоца за малолетнике. Наиме, сходно чл. 71 с. 1 ЗМУКД јавни тужилац за малолетнике може поднети предлог судији за малолетнике да се поступак према малолетнику обустави под условом да малолетник прихвати да испуни један или више од три следећа васпитна налога (Поравњање са оштећеним

¹⁵ Реч је о општим правилима о одмеравању казне (види: Стојановић, 2021, 234-238).

како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела; Редовно похађање школе или редовно одлажење на посао; Укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја). Ако се судија за малолетнике сложи с предлогом јавног тужица за малолетнике одредиће малолетнику да испуни један или више од пет могућих васпитних налога водећи рачуна да они буду прилагођени личности малолетника и приликама у којима живи, узимајући у обзир спремност малолетника да сарађује у испуњењу васпитних налога, с тим да је за извршење васпитног налога поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела неопходан пристанак оштећеног. Сходно овом неопходна претпоставка за доношење овакве одлуке судије за малолетнике је предлог јавног тужица за малолетнике који судију за малолетнике по питању врсте васпитних налога које ће одредити малолетнику не обавезује. Судија за малолетнике не мора да се креће у оквиру прелога јавног тужиоца за малолетнике по питању врсте предложеног налога-налога јер може да малолетнику одреди испуњење не само предложеног васпитног налога-предложених васпитних налога већ и било којег од пет могућих врста васпитних налога уопште. Наравно, све ово под условом да оцени да је то у складу са личношћу малолетника и приликама у којима он живи, узимајући у обзир спремност малолетника да сарађује у испуњењу васпитног налога-васпитних налога.

У случају неслагања судије за малолетнике с предлогом јавног тужиоца за малолетнике да се поступак према малолетнику условно обустави, одлуку о предлогу доноси веће за малолетнике у року од осам дана. Одлука већа за малолетнике може да буде двојака. Прво, да се поступак према малолетнику обустави ако веће нађе да одређивање васпитног налога -налога према малолетнику није целисходно, што се процењује на основу свих околности везаних како за кривично дело тако и личност малолетника што такође мора бити образложено. Друго, може одреди малолетнику да испуни један или више васпитних налога. И поред тога што законодавац не прецизира о којим васпитним нализима је реч формулацију закона да ``одреди један или више васпитних налога`` треба схватити да је реч о било ком васпитном налогу ,тј. да се то односи на свих пет могућих врста васпитних налога. Сходно овом, неспорно је да је предлог јавног тужиоца за малолетнике судији за малолетнике ограничен на три васпитна налога (Поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела; Редовно похађање школе или редовно одлажење на посао; Укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја) а не и васпитне налоге из чл. 7 тач. 4 и 5 ЗМУКД (Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога и укључивање у

појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту). Законодавац је дакле прећутно поделио васпитне налоге на оне које самостално може примењивати јавни тужилац за малолетнике или поднети предлог суду за њихову примену и оне које може применити суд (судија за малолетнике, односно веће за малолетнике). Разлог ове поделе треба тражити у чињеници да су васпитни налози Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога и укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту у основи медијског карактера и из тих разлога законодавац је њихову примену поверио суду.

И овде као и у претходном случају, веће за малолетнике у избору васпитног налога-налога које налаже малолетнику мора да води рачуна да одређени васпитни налог-налози буду прилагођени личности малолетника и приликама у којима живи, узимајући у обзир спремност малолетника да сарађује у испуњењу васпитних налога. Сходно овом, и поред тога што законодавац не прецизира о којим васпитним нализима је реч формулацију закона „да одреди један или више васпитних налога“ треба схватити да је реч о било којем васпитном налогу, тј. да се то односи на свих пет могућих врста васпитних налога. И овде као и у случају када о томе одлучује судија за малолетнике да би веће за малолетнике наложило малолетнику извршење васпитног налога поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињавањем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела неопходан је присанак оштећеног. Такође, и у једном и у другом случају надзор над спровођењем васпитног малогалогала врши орган старатељства и он о томе подноси извештај суду (судији за малолетнике-већу за малолетнике) што је у зависности које од ова два субјекта донео одлуку о одређивању васпитног налога-васпитних налога.

Када је реч о већу за малолетнике као субјекту одлучивања у случају неслагања судије за малолетнике с предлогом јавног тужиоца за малолетнике, поставља се питање о којем већу за малолетнике је реч у овом случају. Да ли је то веће за малолетнике првостепеног суда или пак веће за малолетнике вишег суда? Питање своју основу налази у чињеници да се овде за разлику од чл. 70 ст. 2 ЗМУКД где се изричито наводи да је у случају неслагања судије за малолетнике с предлогом јавног тужиоца за малолетнике надлежно веће за малолетнике вишег суда, што овде није случај. Обзиром на ово одредбу чл. 71 с. 2 ЗМУКД трба тумачити тако да одлуку о неслагању судије за малолетнике с предлогом јавног тужиоца за малолетнике у оваквој процесној ситуацији доноси веће за малолетнике првостепеног суда. И поред тога што се чини да различито решење законодаца у две скоро индентичне ситуације нема оравдања јер обе ситуације захтевају да буду подједнако третиране решење закона се мора пошовати.

Последице наложеног васпитног налога-васпитних налога су девоструже и зависе од чињенице да ли је малолетник извршио (у целисти или

делимично) преузети васпитни налог-налоге или не. У случају када је малолетник у потпуности извршио преузети васпитни налог, о чему извештај подноси орган старатељства, судија за малолетнике доноси решење о обустављању поступка. О обустављању кривичног поступка суд обавештава оштећеног, који нема право да захтева покретање поступка. Одлука суда је коначна и начело *ne bis in idem* има апсолутно дејство (Стевановић & Вујић, 2022, 203-218). Насупрот овом, ако малолетник не изврши преузети васпитни налог или га изврши само делимично, али у мери која оправдава даље вођење поступка ситуација је другачија. Тада судија за малолетнике о томе обавештава јавног тужиоца за малолетнике који ће у року од осам дана од пријема тог обавештења поднети образложени предлог већу за малолетнике за изрицање кривичне санкције, а може у овако остављеном року и да захтева да се припремни поступак према малолетнику допуни. Но, ако јавни тужилац за малолетнике нађе да нема основа за даље вођење поступка према малолетнику поднеће предлог судији за малолетнике да обустави поступак. О предлогу за обустављање поступка јавни тужилац за малолетнике обавестиће и орган старатељства који је дужан, ако се не слаже са предлогом јавног тужиоца за малолетнике, да о томе обавести судију за малолетнике у року од осам дана од дана пријема обавештења јавног тужиоца за малолетнике.

Предње изнесеном додајмо и чињеницу да у случају када је малолетник у потпуности накнадио штету насталу кривичним делом, оштећени-жртва кривичног дела нема право да остварује свој имовинскоправни захтев, а ако је штета накнађена делимично, оштећени -жртва кривичног дела може свој имовинскоправни захтев да остварује у парници (ЗМУКД, чл. 71 с. 8).

Друго, и поред тога што ЗМУКД предвиђа пет врста васпитних налога који могу (један или више) бити примењени у конкретној кривичној ствари према малолетном учиниоцу кривичног дела њихова сврха је неовисно о којој врсти васпитног налога је реч истоветна-заједничка за све васпитне налоге, а то је да се не покреће кривични поступак према малолетнику или да се обустави већ покренути кривични поступак као основни циљ било ког васпитног налога. Међутим, из овог се несме закључити да је то и једини циљ васпитних налога. Насупрот. Поред непокретања или обустављања већ покренутог кривичног постука применом васпитног налога-налога треба да се утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће неби вршио кривична дела и ова два циља се морају посматрати истовремено, у међусобној повезаности-условљености. Нема оправдања примене васпитног налога-налога само да би се тиме избегло покретање и вођење већ покренутог кривичног постука. Надлежни јавни тужилац за малолетнике, судија за малолетнике и веће за малолетнике треба да примене (један или више) васпитних налога само у случајевима када обзиром на околности конкретне кривичне ствари (објективне и субјективне) процене да се применом васпитног налога-налога утиче и на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће неби вршио кривична дела. Обзиром на ово јасно је да сврха васпитних налога, без обзира о

којој његовој врсти је реч превасходно специјално-превентивног карактера. Међутим, и поред тачности овакве једне констатације несме се негирати и њихово генерално-превентивно дејство. И оно је присутно под условом да се васпитни налог-налози примењује у складу са прописаном сврхом, истина у далеко мањем степену него што је то случај са герално-превентивним дејством кривичних санкција, посебно институционалног карактера. Суштина примене васпитних налога није у кажњавању малолетника, већ у јачању његове личне одговорности и прихватању одређеног система вредности.

Када је реч о криминално -политичким разлозима нормирања и примене васпитних налога, треба само истаћи чињеницу да исти они криминално - политички разлози који говоре о оправданости нормирања и примене ванинституционалних кривичноправних мера на пољу борбе против малолетничке делинквенције уопште не само да стоје и овде већ чини се и савим оправданим став да они имају још већу тежину када су у питању васпитни налози но друга категорија ванинституционалних васпитних мера. Ово посебно у случајевима када услед њихове примене долази до непокретања кривичног поступка према малолетном учиниоцу кривичног дела као једном од основних циљева њиховог нормирања и примене уопште. Управо, из ових разлога о овоме се посебно мора водити рачуна при одлучивању да ли у конкретној кривичној ствари малолетника применити васпитни налог-васпитне налоге или не.

Треће, једно од питања којем се мора посветити посебна пажња када је реч о васпитним налозима као инструментим реакције на малолетничку делинквенцију је питање избора и трајања наложеног васпитног налога-наложених васпитних налога. Актуелност питања садржана је у чињеници да се само у случајевима када је у конкретној кривичној ствари малолетника примењен адекватан васпитни налог-адекватни васпитни налози и када је адекватно решено питање његовог – њиховог трајања може се, са оправдањем, очекивати да ће бити постигунта сврха васпитних налога из чл. 6 ЗМУКД. У противном, тога сигурно нема. Имајући у виду ову неспорну чињеницу, законодавац, сасвим оправдано, посебну одредбу посвећује питањима избора и трајања одређеног васпитног налога – васпитних налога прописијући критеријуме којима надлежни орган (јавни тужилац за малолетнике, судија за малолетнике и веће за малолетнике) треба да се руководи у одлучивању који ће од пет могућих васпитних налога применити у конкретној кривичној ствари малолетника и одређујући максимално трајање одређеног васпитног налога-васпитних налога. Но, пре анализе ових питања орган који одлучује о примени васпитног налога-васпитних налога мора да утврди да су у предметној кривичној ствари малолетника испуњена три кумулативно предвиђена општа услова могућности примене васпитног налога-налога у конкретној кривичној ствари малолетника из чл. 5 с. 1 и 3 ЗМУКД).¹⁶

¹⁶ Види: Услови могућности примене васпитног налога – налога.

Критеријуми избора васпитног налога предвиђени су у чл. 8 с. 1 ЗМУКД. Према овој одредби, при избору васпитног налога надлежни јавни тужилац за малолетнике и судија за малолетнике¹⁷ узмеће у обзир у целини интерес малолетника и оштећеног, водећи рачуна да се примењивањем једног или више васпитних налога не омета школовање или запослење малолетника. Сходно овом, орган надлежан за примену васпитног налога при његовом избору води рачуна о два подједнако важна захтева. С једне стране процењује интерес малолетног учиниоца кривичног дела а с друге интерес оштећеног - жртве кривичног дела. Ова два захтева се морају посматрати у истовременој повезаности јер се оштећеном-жртви кривичног дела у савременом кривичном праву поклања све већа пажња (Бејатовић, 2020, 24) и у том контексту треба посматрати и ову законску одредбу. Уз ово, када је у питању малолетник мора се узети у обзир још један критеријум избора васпитног налога-васпитних налога. То је да се применом једног или више васпитних налога не омета школовање (што је примаран задатак) или запослење малолетника (уколико је малолетник запослен). Само у случајевима када истовремена анализа свих ових критеријума говори у прилог оправданости налагања одређеног васпитног налога - одређених васпитних налога он/они треба да буду примењени према малолетнику. Само у таквом случају може се очекивати да је одређени васпитни налог-васпитни налози у функцији сврхе каја се од њега-њих очекује.

Поред критеријума избора васпитног налога, законодавац је предвидео и време његовог трајања. Време трајања васпитног налога-васпитних налога је одређено тако да је прописано само његово-њихово максимално а не и минимално трајање што је савим оправдано јер је немогуће унапред прецизирати време које је потребно да би се постигла сврха одређеног васпитног налога-васпитних налога. Према чл. 8 с. 2 ЗМУКД, васпитни налог може да траје најдуже шест месеци. О тачном трајању одређеног васпитног налога-васпитних налога надлежни орган неби требало да се изјашњава приликом доношења одлуке о примени васпитног налога-васпитних налога. Потребно је само навести његово-њихово максимално трајање, а у току извршења донети одлуку о његовом-њиховом укидању или замени другим васпитним налогом. Овакав став своју подлогу налази у одредби ЗМУКД према којој се у року од шест месеци васпитни налог може заменити другим васпитним налогом или укинути (ЗМУКД, чл. 8 с. 2). До укидања васпитног налога треба да дође у време када се утврди да је постигнута његова сврха, а до замене одређеног васпитног налога другим васпитним налогом када се утврди да одређени васпитни налог не може бити извршен из објективних и оправданих разлога, односно да га није могуће спровести на начин који је одређен. Основ за доношење одлуке о укидању и замени одређеног васпитног налога-васпитних налога је извештај органа старатељства као органа који

¹⁷ И поред чињенице да се у овој одредби изричито не спомиње веће за малолетнике, одредба се односи и на њега у случајевима када оно одлучује о примени васпитног налога-васпитних налога. Случај нпр. са одредбом чл. 71 с. 2 ЗМУКД.

врши надзор над његовим-њиховим спровођењем. Извештај органа старатељства је саветодавне природе и подноси се надлежном органу (по правилу јавном тужиоцу за малолетнике) у одређеним временским интервалима. По правилу орган старатељства на свака два месеца извештава надлежни орган о току примене и исходу васпитног налога. Но, и поред тога што је извештај органа старатељства саветодавне природе он има посебну тежину у одлучивању како о примени, тако и о укидању и замени одређеног васпитног налога. Поред органа старатељства одлука о избору, примени, замени и обустави одређеног васпитног налога-васпитних налога врши се и у сардњи са родитељима, усвојицем или старацем малолетника. Поред овог потреба је водити рачуна и о још једној чињеници. То је да одлуку о примени васпитног налога треба доносити у што неформалнијој процедури ради избегавања трауматизујућих ефеката кривичног поступка.

На крају, у вези са овим аспектом предметне проблематике, треба имати у виду и следеће: Прво, законодавац не ограничава број васпитних налога који могу бити примењени у конкретној кривичној ствари малолетника. Предње изнесене критеријуме избора васпитног налога-васпитних налога јавни тужилац за малолетнике као и други надлежни орган (судија за малолетнике и веће за малолетнике) цени на основу слободне процене имајућу у виду околности које се тичу личности малолетника, врсте и тежине извршеног кривичног дела и околности под којима је извршено; Друго, уколико је одређено више васпитних налога они могу бити одређени само кумулативно. Није дозвољено алтернативно или условно одређивање васпитних налога, с тим да је могућа њихова замена под предње изнесеним условима; Треће, када јавни тужилац, односно други надлежни орган констатује да су испуњени сви предуслови за примену васпитног налога-васпитних налога доноси решење о примени васпитног налога-васпитних налога и исто доставља органу старатељства ради извршења.

3. ДОСАДАШЊА ИСКУСТВА У ПРИМЕНИ ВАСПИТНИХ НАЛОГА

Бројна су искуства досадашње примене васпитних налога као мера *sui generis*. Сва она не само да говоре у прилог њихове пуне криминално-политичке оправданости већ и о чињеници да њихова примена још увек није доживела очекивања законодавца и стручне јавности Србије. Међу не малим бројем искустава досадашње примене посебан значај имају следећа:

Прво, не само неочекивано већ и неоправдано мали број примењених васпитних налога. У периоду 2011-2020. креће се у распону од 121-421 (2-10% од укупног броја предмета у којима није одбачена кривична пријава поднесена против малолетног осумњиченог лица);

Друго, стагнација примене васпитних налога у 2017, 2018 и 2019 и 2020. год. (испод 300 на годишњем нивоу). Наиме за разлику од претходног периода (2012-2016.год.) где смо имали тренд раста примене ових

кривичноправних инструмената државне реакције на малолетничку деинквенцију после тога долази до пада њихове примене. Спровено истраживање говори да је један од узрока сталног тренда повећања примене васпитних налога у периоду 2012-2016.год. била и чињеница да је у то време предузето низ едукативно- стручних скупова на ову тему а да после 2016. год. није било такве врсте активности (Карић *et al.*, 2021, 42), што само по себи говори да још увек немамо присуство довољног степена свести код оних који одлучују о примени васпитних налога о њиховом значају као инструменту државне реакције на малолетничку делинквенцију;

Треће, неуједначеност у примени васпитних налога. Постоје судови на чијим подручјима имамо опште одсуство примене ових кривичноравних инструмената реакције на малолетничку делинквенцију или је њихова примена више него симболична. Случај нпр. са подручем Вишег суда у Београду што има посебну тежину обзиром на чињеницу да је овде од укупног броја поднесених кривичних пријава према малолетним осумњиченим лицима њих више од 40% су кривичне пријаве поднесена на овом простору;

Четврто, посматрано са аспекта структуре учесталости примене појединих васпитних налога на првом месту је поравњање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела. Број примене ове врсте васпитног налога је двоструко већи од васпитног налога укључивање, без надокнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја као друге врсте васпитних налога по обиму примене. На трећем месту је васпитни налог редовно похађање школе или редовно одлажење на посао;

Пето, и поред тога што је васпитни налог поравњање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела и даље први по обиму своје примене у последњим годинама бележи се тренд пада његове примене. Међу кључним разлозима неадекватности његове примене посебно се истичу следећи:

- Постизање поравњања са оштећеним-жртвом кривичног дела захтева доста времена, инвестирања и трошкова а чини се да нема спремности субјеката који учествују у том поступку за тако нешто;
- Тешкоће обезбеђења комуникације у случају постојања више оштећених-жртава кривичних дела и постизања сагласности њихових воља око услова поравњања;
- Осветничко расположење оштећеног- жртве кривичног дела према учиниоцу и његово настојање да непристајањем на поравњање му се још више освети и да му створи бројне друге проблеме каснијим вођењем кривичног поступка;
- Постојање могућности додатне виктимизације оштећеног- жртве кривичног дела контактирањем са учиниоцем ради постизања

- поравњања посебно у ситуацијама када преговори око тога трају релативно дуго и међусобни сусрети се понављају;
- Тешкоће отклањања последица кривичног дела-постизања сагласности око елемената поравњања у случајевима када је извршењем кривичног дела оштећено правно лице;
 - Нејасноћа могућих начина практичне реализације ове врсте васпитног налога услед недостатка подзаконских аката која би регулисала не мали број питања његове практичне реализације. Случај пре свега са Правилником о примени васпитних налога јер исти треба, поред осталог, да реши и питање начина и обима међусобне сарадње субјеката практичне реализације и ове врсте васпитног налога.

На крају, у вези са овом врсто васпитног налога, посебно треба имати у виду чињеницу да је у питању кључна врста васпитних налога, да је његов васпитно-едукативни карактер изузетно велики услед чега је, и поред наведених и других тешкоћа која прате његову практичну реализацију неопходно истом посветити далеко већу-дужну пажњу. Ово тим пре што су спроведена истраживања показала и изузетно позитиван став малолетника према којима је примењен овај васпитни налог о његовој примени (Карић *et al.*, 2021);

Шесто, релативно мала заступљеност васпитног налога укључивање без надокнаде у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја. Међу кључним разлозима овако мале присутности овог васпитног налога посебно се истичу три. Релативно мали број установа -пружаоца услуга за укључивање малолетника у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја; Нерегулисано питање осигурања малолетника за време практичне реализације овог васпитног налога - за време трајања рада; Недостатак програма за практичну реализацију налога. Једном речју исти они проблеми који се јављају као препрека налагања обавезе „да се обави одређени друштвенкорисни или хуманитарни рад“ код условног опортунитета из чл. 283 с. 1 тач. 3 ЗКП (Бејатовић, 2019, 25-26) стоје и овде. Имајући у виду значај овог налога пре свега за васпитно-едукативни карактер малолетног учиниоца кривичног дела неопходно је створити предуслове за његову практичну реализацију и на тај начин отколнити и ту препреку за жељени обим његове примене и код малолетних учинилаца кривичних дела у свим случајевима када се процени да је то у функцији сврхе васпитних налога предвиђене у чл. 6 ЗМУКД;

Седмо, непотпуност нормативног оквира за примену васпитних налога. Случај пре свега са Правилником о примени васпитних налога којим треба да се реше, поред осталог, и питања међусобне сарадње субјеката његове практичне реализације који ни након шеснаест година примене ЗМУД, није донет. Услед овог, надлежни јавни тужиоци и судије за малолетнике

прилично оклевају да васпитне налоге одређују само на темељу постојећих законских норми а без подзаконског акта на чије доношење упућује сам закон;

Осмо, поред недовршеног нормативног оквира проблем у примени васпитних налога представља и подела надлежности између правосудног и сектора социјалне заштите што спречава адекватно планирање буџета и обезбеђивање довољних средстава за стварање услова и примену свих васпитних налога на целој територији Републике Србије (Стевановић & Вујић, 2018, 524);

Девето, лицима према којима су пимењени васпитни налози позитивно оцењују своја искуства и већину васпитних налога препознају као нешто корисно;

Десето, несразмера између примене васпитног налога укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја и капацитета за његову примену.

4. ЗАКЉУЧАК

Једна од значајнијих новина које је донео Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица Републике Србије из 2005. год. је озакоњење васпитних налога као посебних и надасве специфичних кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенцију ванинституционалног карактера. Реч је о кривичноправним мерама *sui generis*. Озакоњење ове категорије кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенцију резултат је, сасвим исправног става законодавца да ванинституционалне мере и санкције уопште а тиме и васпитни налози треба да буду основни инструменти реакције према малолетним учиниоцима кривичних дела. Међутим, и поред пуне оправданости оваквог става законодавца по овом питању он још увек, када је реч о васпитним налозима, није у жељеном обиму заживео у пракси. Не само да имамо неоправдано мали број примењених васпитних налога већ је присутна и стагнација њихове примене. Међу разлозима овако високог раскорака између норме и њене примене два се посебно истичу. Први је да још увек немамо присуство довољног степена свести код оних који одлучују о примени васпитних налога о њиховом значају као инструменту реакције на малолетничку делинквенцију; Други је непотпуност нормативног оквира за примену васпитних налога. Случај пре свега са Правилником о примени васпитних налога који ни након осамнаест година примене ЗМУКД није донет. Имајући у виду бројност криминално-политичких разлога који говоре у прилог ове категорије мера неопходно је обезбедити све предуслове за жељени степен њихове практичне примене што тренутно није случај.

Литература

Бејатовић, С. 2018. Алтернативне кривичне санкције и регионална кривична законодавства (Основна законска обележја и искуства у примени – сличности и

- разлике). У: *Алтернативне кривичне санкције (Регионална кривична законодавства, искуства у примени и мере унапређења)*, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2018.
- Бејатовић, С. 2020. Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите). У: *Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите)*, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2020.
- Бејатовић, С. 2019. *Приручник за примену начела опортунитета кривичног гоњења*. Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији.
- Бејатовић, С. 2020. Оштећено лице или жртва кривичног дела (Међународни правни стандарди и Законик о кривичном поступку-оправданост питања или не?). У: *Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, норма и пракса)*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2020.
- Будимир, А. 2022. Васпитни налози и адекватност државне реакције на малолетничку делинквенцију (норма и пракса). У: *Ванинституционалне мере, поједностављене форме поступања и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитет и позитивно казнено законодавство (испуњена очекивања или не?)*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2022.
- Карић, Т., Протић, С., Колаковић Бојовић, М., Параушић, А. & Дрндаревић, Н. 2021. *Анализа примене утицаја Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у периоду од 2006-2020. године*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Киурски, Ј. 2019. Малолетничка делинквенција и кривичноправне мере супродстављања. У: *Измене у кривичном законодавству и статусу носилаца правосудних функција и адекватност државне реакције на криминалитет (Међународни правни стандарди и сање у Србији)*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2019.
- Киурски, Ј. 2019. Начело опортунитета кривичног гоњења. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Церовић, И. 2018. Примена васпитних налога у контексту реформе система правосуђа по мери детета у Републици Србији. У: *Право по мери детета*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2018.
- Соковић, С. & Бејатовић, С. 2014. *Малолетничко кривично право*. Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу.
- Соковић, С. 2011. Критеријуми избора васпитне мере. *Ревизија за криминологију и кривично право*, 49(2-3), pp. 115-129.
- Стевановић, И. & Вујић, Н. 2020. Међународни правни стандарди о кривичноправним инструментима заштите оштећених лица и разлози неопходности њихове имплементације у национално кривично законодавство. У: *Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди ,норма и пракса)*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2020.
- Стевановић, И. & Вујић, Н. 2018. Организација система малолетничког правосуђа у Републици Србији (с циљем унапређења ефикасности реаговања у систему малолетничког правосуђа). У: *Организација правосуђа и ефикасност судске*

- заштите (Европски стандарди и стање у Србији-Кривичноправни аспект)*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2018.
- Стевановић, И. & Вујић, Н. 2022. *Васпитни налози и начело ne bis in idem. У: Начело ne bis in idem и правна сигурност грађана (међународни правни стандарди, регионална законодавства и искуства у примени)*, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2022.
- Стојановић, З. 2021. *Коментар Кривичног законика*. Београд: ЈП „Службени гласник“.
- Шкулић, М. 2020. *Кривичнопроцесно законодавство Србије и жртва кривичног дела (Директива 2012 29 ЕУ) и други међународноправни стандарди-степен усаглашености, искуства примене и мере унапређења. У: Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите)*, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2020.
- Шкулић, М. 2020. *Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*. Београд: ЈП „Службени гласник“.
- Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, „Сл. гласник РС“, бр. 85 /2005.
- Законик о кривичном поступку, „Сл. гласник РС“, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 и 62/2021.
- Закону о извршењу ванзаводских санкција и мера, „Сл. гласник РС“, бр. 55/2013.
- Закону о извршењу кривичних санкција, Сл. гласник РС“, бр. 55/2014 и 35/2019.
- Закону о полицији, „Сл. гласник РС“, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018.
- Закону о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима, „Сл. гласник РС“, бр. 32/2013.
- Кривични законик, „Сл. гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.
- Правилник о начину вођења евиденције о изреченим васпитним мерама и казни малолетничког затвора, „Сл. гласник РС“, бр. 63/2006 .
- Правилник о извршењу васпитних мера посебних обавеза, Сл. гласник РС“, бр. 94/2006.
- Правилник о начину вођења контролника и списка извршења васпитних мера, „Сл. гласник РС“, бр. 63/2006.

EDUCATIONAL ORDERS AS NON-INSTITUTIONAL CRIMINAL LEGAL MEASURES OF REACTION TO JUVENILE DELINQUENCY (CRIMINAL AND POLITICAL REASONS FOR REGULATION, NORMS AND EXPERIENCES OF IMPLEMENTATION IN REPUBLIC OF SERBIA)

Academician prof. dr. Stanko Bejatović

Full Professor, Faculty of Law of the University of Kragujevac, Chairman of the Board of Directors of the Institute for Criminological and Sociological Research in Belgrade, President of the Serbian Association for Criminal Law Theory and Practice. E-mail: st.bejatovic@eunet.rs.

Abstract: *The process of reforming juvenile criminal law in the Republic of Serbia began with the adoption of the 2005 Law on Juvenile Offenders and Criminal Protection of Juveniles. It is a legal text which, quite justifiably, regulates the criminal law issues of juvenile offenders in a special way and not within the framework of the CC, CPC and ZIKS. There are numerous novelties brought about by this legal text, and one of the most important is the legalization of educational orders as special and above all specific criminal law measures of reaction to juvenile*

delinquency of an extra-institutional nature. It is about sui generis criminal law measures. The legalization of this category of criminal measures of reaction to juvenile delinquency is the result of the completely correct attitude of the legislator that non-institutional measures and sanctions (educational orders, warning and guidance measures and measures of increased supervision) should be the basic instruments of reaction to juvenile perpetrators of criminal acts. However, despite the full justification of this position of the legislator on this issue, it still, when it comes to educational orders, has not been implemented in practice to the desired extent. Not only do we have an unreasonably small number of implemented educational orders, but there is also stagnation in their implementation. There are not a few reasons for this state of practical application of this category of measures. Among them, two stand out. First, we still do not have the presence of a permissible level of awareness among those who decide on the application of educational orders about their importance as an instrument of reaction to juvenile delinquency; Second, the incompleteness of the normative framework for the implementation of educational orders. The case, first of all, with the Rulebook on the implementation of educational orders, which is supposed to resolve, among other things, the issue of mutual cooperation between the subjects of its practical implementation, which, even after eighteen years of implementation of the ZMUD, has not been adopted. Bearing in mind the number of criminal and political reasons that speak in favor of this measure, it is necessary to provide all the preconditions for the desired degree of its practical application, which is not currently the case.

Key words: *reform, juvenile criminal law, juvenile, educational orders, juvenile delinquency, non-institutional measures, injured party, guardianship authority*